

Van Bezembinder tot Werkplaats

Ellen Drees

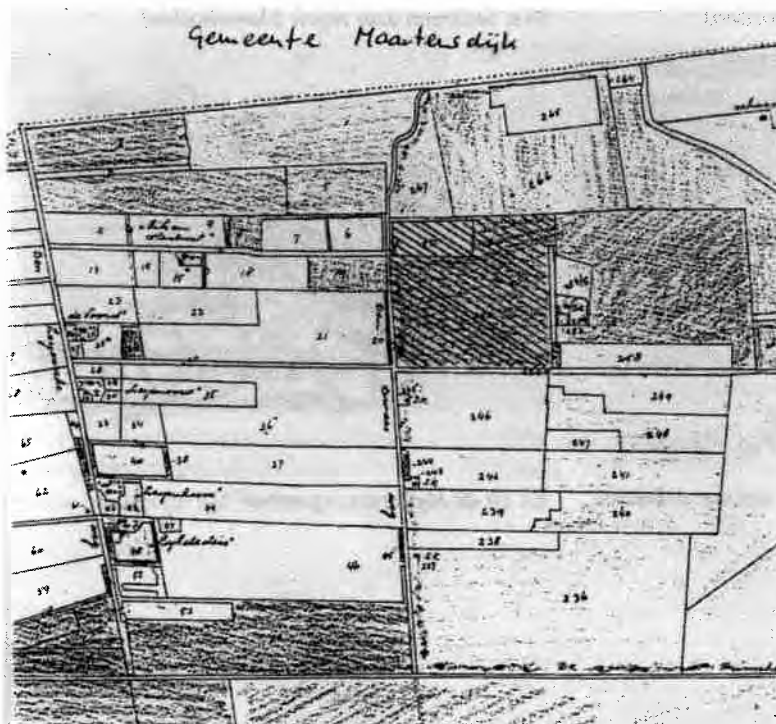
Was het vervallen gebouw dat in 1948 gekocht werd door de Werkplaats Kindergemeenschap om te verbouwen tot een nieuwe school nu een paardenstal, een telefonie- en radiobunker of telefooncentrale, een 'training centre for radio-technicians' of was het misschien een gebouw voor de verbindingdienst?¹ Was bovendien het gebouw er pas in de oorlog neergezet of stond hier al een bouwwerk, dat mogelijk nog iets te maken had met de hofstede Eyk- en Heilust, waartoe vroeger de gronden van de Werkplaats behoorden? Een duidelijk antwoord op deze vragen kon ik aanvankelijk niet krijgen, omdat de weinige informatie over het gebouw nogal summier was en er ook in de literatuur nauwelijks iets over te vinden was.

Uit de kadaسترboeken werd in ieder geval één ding duidelijk. Het betrof geen stal of schuur die bij de voornoemde hofstede had behoord. Pas na de Tweede Wereldoorlog, in 1949, werd er in de kadastrale leggers een verandering aangebracht bij het betreffende perceel A 250.

Werd het vroeger aangemerkt als 'hakbosch' of 'hakhout', in 1949 werd het perceel gesplitst. Eén van de nieuwe percelen (A 2173) wordt dan aangeduid als 'hok, gebouw en bouwland'. Over de bouw tijdens de oorlog zijn evenwel geen stukken aanwezig in de dossiers van Bouw- en Woningtoezicht. Ongetwijfeld betekent dit, dat het gebouw een strategisch en/of militair belang had. Bij niet-geheime bouwactiviteiten, zoals verbouwingen aan huize De Varenkamp, waarvan de Duitsers een marechausseekazerne hadden gemaakt, werden namelijk wel netjes de veranderingen aangemeld en opgeborgen in het archief.

Voorgeschiedenis

Het gebouw was neergezet op een perceel dat voor de oorlog gebruikt werd voor de houtverkoop en dat van oudsher de naam 'De Bezembinder' droeg. Het bebossen van de zogenaamde woeste gronden was een verschijnsel dat in de negentiende eeuw een grote vlucht nam.

Fragment van de eerste kadastrale kaart uit ca. 1824 (J.W.H. Meijer, 1967). Links de Soestdijkseweg, onder de Leijenseweg met de vijf boerderijen. De Van Ooijensteeg in het midden kruist halverwege met de Dwarsweg. Het gearceerde deel is het huidige Werkplaatsterrein.

Niet alleen was hout een gewild artikel, maar door het toenemend gebruik van menselijke uitwerpselen als mest werd de oude methode van afplaggen van de heidegrond vermengd met schapenmest steeds meer overbodig. De heide begon vroeger bij de Dwarsweg (nu de Jan Steenlaan en het verlengde hiervan). Waar nu Het Nieuwe Lyceum is, stonden vroeger verschillende schaapskooien. Ook was er een schaapskooi iets voorbij het terrein van de huidige Werkplaats, die eind achttiende eeuw verbouwd werd tot twee woningen (hierover straks meer). Deze laatste hoorde bij de hofstede Eyk- en Heilust, één van de vijf boerderijen, die vroeger langs de Leijenseweg stonden. Het tracé van de weg is inmiddels gewijzigd. Wat nu de Rietveldlaan is, was vroeger Leijenseweg. De weg liep door tot de Opstal of Eyckensteinselaan, die de westgrens van onze gemeente vormt (zie kaart). Van de vijf boerderijen lag Eykelestein het meest oostelijk, iets ten westen van de kruising Leijenseweg-Spoorlaan. Boerderij Leijenhoeve stond ter plaatse van het huidige politiebureau. Iets over het spoor lag Leijenoord, in de eerste helft van de achttiende eeuw eigendom van de familie Van Ooijen. Het weggetje links van hun boerderij kreeg daarom de toepasselijke naam 'Van O(o)ijensteech'. Pas in 1969 werd de naam omgedoopt in Kees Boekelaan. Aan de andere kant van de steeg lag boerderij De Voorst, de enige van de vijf boerderijen, die gespaard is gebleven. Eyk- en Heilust tenslotte lag iets meer naar achteren, op het perceel dat nu begrensd wordt door de Berlagelaan-Eikenlaan-Atlasvlinder-Uilvlinder. Grofweg kan gezegd worden, dat de grond van elk van de vijf boerderijen vanaf de Leijenseweg doorliep tot over de Dwarsweg (nu Jan Steenlaan en het verlengde daarvan). De grens lag ongeveer waar nu de Kees Boekelaan eindigt. Op alle vijf boerderijen vormde de schapenteelt op de heide een belangrijk onderdeel. Daarnaast had men landbouwgrond en weilanden.

Zo'n 100 jaar geleden werd de oude vervallen boerderij Eyk- en Heilust afgebroken. Hoe oud hij was is onbekend. De vroegste bronnen die ik heb kunnen traceren gaan terug tot de zeventiende eeuw, toen hij eigendom was van de familie Van Nijenrode. Mogelijk had deze het in leen of (later) in eigendom verkregen van het klooster Vredendael, dat aan de Utrechtseweg nabij de tegenwoordige

Veldzigtstraat stond. In 1700 wordt de hofstede namelijk aangeduid met die naam. De hofstede, waarop twee flinke leningen waren afgesloten, werd in 1701 verkocht aan de toenmalige pachter Hendrik Maesz van Corlaer. Twee van zijn - inmiddels bejaarde - kinderen verkochten in 1788 hun erfgoed aan de Diaconie van de Hervormde Kerk te De Bilt in ruil voor gratis verzorging.

Misschien leek het aanvankelijk een goede deal, maar al snel kwam de Diaconie er achter dat de hofstede meer kostte dan hij opleverde. De boel was oud en hier en daar bouwvallig; reparaties wogen niet op tegen de opbrengst van de huur en gingen ten koste van de Armenkas. Zo snel mogelijk wilde men er weer van af. De hofstede, bestaande uit huis, met daarin een 'Heerenkamer', twee (hooi)bergen, schuur, schaapshok en verder getimmerte, alsmede ca. 60 morgen grond werd in 1790 door Johan Sebastiaan van Naamen toegevoegd aan de buitenplaats Sandwijck aan de Utrechtseweg. De schaapskooi heeft Van Naamen omstreeks 1796 verbouwd tot twee arbeiderswoningen. Dit is de voormalige Champignonhoeve, nu Eikenlust genaamd, gelegen achter het terrein van de Werkplaats.

Vervolgens is de hofstede nog een aantal keer overgegaan in andere handen tot de boerderij, of wat er van over was, begin 1877 gekocht werd door Elisabeth Both Hendriksen, de douairière C.W.J. baron van Boetzelaer.² Drie jaar later overleed zij. Mogelijk was de afhandeling van de net aangeschafte bezittingen nog niet volledig afgerond, want de betreffende passages bevatten nogal wat doorhalingen en zijn hier en daar onvolledig. De aanvankelijke zinsnede 'eene boerderij genaamd Eyk en Heilust' is b.v. vervangen door 'percelen boomgaard, bouw- en weiland en bos, zijnde de vroegere boerderij Eyk en Heilust met daarop een arbeidershuis'. Huurders worden niet genoemd. Uit de Registers van de Burgerlijke Stand blijkt, dat de laatste pachter, Lambertus Westbroek tussen 1880 en 1890 naar de Hessenweg verhuisde en in 1889 overleed. In 1901 werd in de kadastrale leggers aangetekend, dat de bestemming van het betreffende perceel was veranderd in weiland.

De toestand van de boerderij zal voor de familie Van Boetzelaer nauwelijks van belang zijn geweest. De aankoop van 1877 was een

buitenkans om aan drie van de zoons een fraai landgoed in de omgeving na telaten. De oudste zoon Carel Theodoor erfde Sandwijck met de naastgelegen boerderij Oost-Indië, de huizen en boerderijen in Weltevreden en de Leijen (Leijenoord, Leijenhoeve en De Voorst), inclusief Eyk- en Heilust en het huidige Eikenlust. Godfried kreeg Het Klooster (nu KNMI) en de boerderijen in het zuiden van De Bilt. Willem tenslotte was voor de dood van zijn moeder al ingetrokken op Eyckenstein net over de grens met Maartensdijk. Hij kreeg tevens de boerderijen en gronden direct ten noorden van het Heidepark. Aangezien de oudste zoon kinderloos stierf ging in 1903 Sandwijck naar Godfrieds tweede zoon Carel Wessel Theodoor. De 67-jarige baron was nog steeds eigenaar van het grootste deel van het in 1880 door zijn oom geërfde land en onroerend goed, toen in 1940 de oorlog uitbrak.

De achterzijde van het gebouw van de Duitse Wehrmacht kort na de oorlog

De Tweede Wereldoorlog

Rond het middaguur van de 14e mei kwamen de Duitse troepen, om precies te zijn de 207e Divisie, aan op de Utrechtseweg in De Bilt. Die ochtend waren hier al de omwonenden geëvacueerd. 's Middags werd besloten alle inwoners van De Bilt te evacueren naar Bilthoven. Toen 's avonds de capitulatie bekend werd, konden de mensen weer terug naar huis.

De Duitse luchtafweer installeerde zich in het Heidepark en maakte hier een afweerstelling van 35 bunkers. Tevens kwamen er loopgraven, mitrailleurnesten, prikkeldraadversperringen en mangaten. Het in 1948 door de Werkplaats gekochte gebouw maakte waarschijnlijk onderdeel uit van dit complex. Uit de koopakte van het gebouw door de Werkplaats blijkt, dat het gebouw eigendom was geweest van de Wehrmacht.

Ook gaan er geruchten over een bunker op het terrein van de Werkplaats. Deze zou zich bevinden achter de grote zaal bij het zogenaamde volksdans-pleintje. Wellicht verwijst hier het begrip 'hok' naar in de kadastrale verandering van 1949. De verbindingdienst van de Luftwaffe nam zijn intrek voorlopig in Het Nieuwe Lyceum. In maart 1943 verhuisde de luchtafweer naar de Pleineslaan.³ Welke consequenties dit voor het U-gebouw had, is onbekend.

Het gebouw bestond uit één woonlaag met daarop een zoldering. Het was gebouwd in een U-vorm. In het achterste deel waren aan de voorzijde twee kamers gemaakt, die in open verbinding stonden met een grote ruimte, die zich uitstrekte over het gehele achterstuk van het gebouw. In de vleugels waren aan weerszijden kamertjes gebouwd; een smalle gang gaf toegang tot de kamers. Sommige kamers waren echter alleen vanuit een ander vertrek te betreden. Beide vleugels hadden in het midden een deur, die uitkwam op het binnenplein. In de rechtervleugel was direct naast de deur een toiletgelegenheid. De kamer op de rechterhoek was alleen toegankelijk via een deur aan de voorkant van de vleugel (nu het huis van Aart Klok). In de linkervleugel was een trap naar de

zoldering. De twee opkamers aan de voorzijde waren evenmin toegankelijk vanuit het gebouw. Hoe dan wel is onduidelijk. Mogelijk via de deur die leidde naar de verwarmingskelder, die zich hieronder bevond. Deze deur lag eveneens aan het plein. Het gehele complex was voorzien van vierkante raampjes, die vrij hoog waren ingebouwd. Het voorste deel van de buitenkant van de vleugels was dicht gelaten. Alleen bij de aparte kamer in de rechtervleugel zaten twee langwerpige gaten of raampjes. De zoldering was voorzien van een aantal kleine dakkapellen.

Op de linkervleugel was een schoorsteen geplaatst.

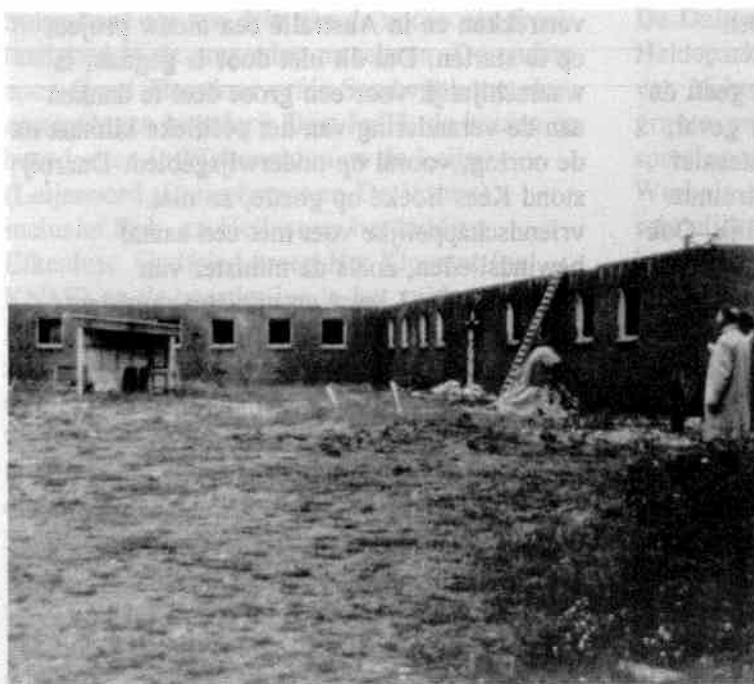
Erg veel opheldering over het gebruik geeft de tekening niet. Duidelijk wordt in ieder geval, dat er sprake geweest moet zijn van intensief gebruik door mensen. Een ruime toiletruimte in een paardenstal is niet erg aannemelijk. Ook de grote hal duidt op het samenkomen van veel mensen. Piet Dinkla, de oud-administrateur van de WP meende, dat het binnenhof een exercitieterrein was. De langwerpige ramen in de rechtervleugel hebben iets weg van schietgaten. Mogelijk was hier een afweergeschut geïnstalleerd. Op foto's die genomen zijn voor de verbouwing is er van het interieur niets meer over. Kabels, installaties en dergelijke zijn niet meer aanwezig. Gezien de vroegste informatie die over het gebouw bekend is lijkt het het meest aannemelijk, dat het gebouw inderdaad een centrale voor telefoon- en radioverkeer geweest is, waar mogelijk ook radiotechnici opgeleid werden.⁴ In de oorlog zijn er diverse bommen afgeworpen in de omgeving. Op 29 december 1944 werd Het Nieuwe Lyceum door een Engelse bom verwoest. Ook vielen toen enkele gewonden en een dode door bommen die ten westen van de begraafplaats Den en Rust neerkwamen. Bij graafwerkzaamheden op het terrein van de Werkplaats werd in mei 1967 een blindganger gevonden en enkele dagen later onschadelijk gemaakt. Hetzelfde krantenartikel vermeldt, dat er in de oorlog in het gebouw munitie opgeslagen had gelegen.⁵ De oorlog had diepe sporen achtergelaten in De Bilt/Bilthoven, zowel materieel als immaterieel. Diverse gebouwen hadden schade ondervonden door de bombardementen of waren door hun bezetters in een deplorabele toestand achtergelaten. Toen in januari 1943 het gebouw van de Werkplaats aan de Frans Halslaan gevorderd werd, splitste de school zich over diverse villa's en lokalen in andere scholen. Veel van het interieur en het lesmateriaal was door de diverse verhuizingen verloren geraakt; daarnaast was ook de schade aan de school aanzienlijk. Tegelijkertijd was de financiële situatie zo, dat het voortbestaan nog gegarandeerd kon worden tot 1 januari 1947.

Verbouwing van het U-gebouw

In eerste instantie wilde Kees Boeke, net als voor de oorlog, niets weten van overheidssteun. Hij heeft zelfs overwogen te

vertrekken en in Australië een nieuw project op te starten. Dat dit niet door is gegaan, is waarschijnlijk voor een groot deel te danken aan de verandering van het politieke klimaat na de oorlog, vooral op onderwijsgebied. Daarbij stond Kees Boeke op goede, zo niet vriendschappelijke voet met een aantal bewindslieden, zoals de minister van Onderwijs De Leeuw en minister-president Schermerhorn. Een andere belangrijke factor was, dat - de toenmalige prinses - Juliana besloot haar twee oudste kinderen in september 1945 naar de Werkplaats te doen.

Langzamerhand vindt er een omslag plaats. 'De anarchist Kees Boeke verzoende zich met de staat, hetgeen een eufemisme zou blijken', schrijft A.E. Stalhausen.⁶ Boeke wordt pleitbezorger voor het aanvragen van rijkssubsidie. Op 19 juli vond een eerste gesprek plaats met minister De Leeuw. Dit en een vervolggeregk op 19 september resulteerde in oktober 1945 in een brief, namens de Medewerkerssamenkomst van de Werkplaats geschreven aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Deze Medewerkerssamenkomst was het equivalent voor het schoolbestuur, wat op zijn zachtst gezegd nogal uitzonderlijk was. Door de diverse gesprekken met leden van de regering meende men subsidie te kunnen krijgen als experimenteerschool. Misschien hoopte men stilletjes dat men op de oude voet door kon gaan. Het laatste zou een illusie blijken. De school huisde op dat moment met zo'n 220 leerlingen in twee villa's, aangezien de oude Werkplaats in oktober nog steeds niet was vrijgegeven. Door de komst van de prinsessen was de interesse voor de Werkplaats sterk toegenomen. Ook waren de prinsessen een goed middel voor de Medewerkerssamenkomst om het belang van de Werkplaats in de brief te beklemtonen. 'Geld zal niet in staat zijn te herstellen nu zoveel van ons wordt verwacht, niet alleen door de Koninklijke Familie, maar door het gehele Nederlandse volk' zo schrijft men. En ja, welke regering durft het op zich nemen om de school van de prinsessen financiële steun te ontzeggen?⁷ Toch zal dit niet het hoofdmotief voor de toekenning van subsidie geweest zijn. Zoals ook in de brief wordt gesteld was 'de roep om vernieuwing van opvoeding en onderwijs algemeen'. Het toenemend leerlingenaantal zal al snel duidelijk gemaakt hebben dat de oude school

Verbouwingswerkzaamheden gezien vanaf het binnenplein

niet meer voldeed. Aardig is dat in het Werkplaatsplan, dat in 1946 werd aangeboden aan de minister van Onderwijs, wordt gesteld dat een 'Werkplaats Kindergemeenschap', indien mogelijk, buiten behoort te liggen, op een terrein, dat voldoende uitgestrekt is om plaats te bieden aan gebouwen, tuin- en landbouwbedrijf, speelvelden, zwembad. Een 'voldoende uitgestrekt terrein' bood zich aan in de vorm van een bijna vier hectare groot perceel op de hoek Van Ooijensteeg-Dwarsweg en dat deel uitmaakte van 'De Bezembinder'. Of de baron en Kees Boeke al voor de oorlog in het Biltse sociale of culturele leven kennis met elkaar hadden gemaakt is onbekend. Al in de loop van 1946 of begin 1947 moet er echter gesproken zijn over de verkoop van grond aan de Werkplaats. In juli werd namelijk al door de architect Arnold Staal een 'Schetsplan voor een school-werkplaats voor Kees Boeke Bilthoven' ingediend. Vanaf 1 oktober 1947 werd er een bewaker voor het gebouw aangesteld.

Voor de grond betaalde de Werkplaats f 0,80 per centiare.⁸ Voor het gebouw moest men nog eens f 10.000,- neertellen aan de Staat der Nederlanden c.q. het Bureau Herstelbetalingen en Recuperatiegoederen 'getreden in de rechten van de Duitse Weermacht'. Uiteindelijk werd op 2 maart 1948 de (inmiddels opgerichte) Stichting Kindergemeenschap eigenaar van

grond en opstallen; van het Ministerie van Onderwijs kreeg men in het vooruitzicht gesteld dat de rente en aflossingen van een geldlening werden gegarandeerd. Het gebouw van de Wehrmacht verkeerde in slechte staat. Bovendien was het gebouw ontdaan van een groot deel van het houtwerk. Dat was in de kachels van de plaatselijke bevolking verdwenen. Een nieuwe school bouwen was echter uitgesloten, omdat er vanwege de schaarste aan bouw materiaal in de eerste jaren na de oorlog geen vergunningen werden afgegeven voor nieuwbouw. Het opnieuw oprichten van verwoeste gebouwen (zoals b.v. Het Nieuwe Lyceum)

en restauratie van bestaande gebouwen was wel toegestaan. Men moest dus gebruik maken van het Wehrmachtgebouw en de enige manier om meer ruimte te creëren was de hoogte in gaan. Er werd dus een verdieping toegevoegd, waarna het dak teruggeplaatst werd. De bouwvergunning werd uiteindelijk verleend op 2 augustus 1949. De gemeente stond echter oogluikend toe dat in mei al met sloopwerkzaamheden begonnen werd. Even nog dreigde de brandweer roet in het eten te gooien door bezwaar te maken tegen de nauwe gangen, maar door het Rijk werd de gemeente te verstaan gegeven, dat afkeuren niet wenselijk werd geacht.

Het gebouw zou gebruikt gaan worden door zowel de lagere school als door het voortgezet onderwijs. De indeling van de vleugels bleef nagenoeg onveranderd. Enkele kamertjes werden vergroot, andere weer onderverdeeld. De trap en de toiletruimte verdwenen. Het merendeel van de kleine vierkante ramen werd vergroot c.q. verlaagd. In de linkervleugel kwamen voornamelijk administratieve vertrekken en de bibliotheek. De verwarmingskelder werd gehandhaafd. In de rechtervleugel kwamen lokalen voor creatieve en verzorgingsvakken. Had de conciërge in het aanvankelijke ontwerp de beschikking over drie kamers (waarvan twee op de eerste verdieping), in een nieuw ontwerp d.d. 3 juni 1948 werd er aan de voorkant een conciërgewoning gecreëerd. De deur werd aanvankelijk gehandhaafd, maar later

vervangen door een raam. Een tweede ingang kwam in de noordgevel. Waar ten tijde van de Duitsers twee kamers zaten in het achterdeel, kwam nu de hoofdingang in een 'glazen wand'. Het grootste deel van de ruimte hier werd omgetoverd tot een grote toneelzaal/aula met orkestbak. Door een wand van het gymnastieklokaal rechts ervan weg te schuiven kon de zaal vergroot worden. Aan de zuidwand kwam een uitbouw om gymnastiekmateriaal op te slaan. In de linkerhoek was nog plaats voor een klasselokaal voor de 'blauwen'⁹. Grote openslaande deuren in de aula gaven toegang tot de achterzijde van het gebouw, waar te zijner tijd een tuin en volksdanspleintje werden gerealiseerd.

Op de eerste verdieping werden de vleugels ook aan weerszijden ingedeeld in kamers met daartussenin een gang. Over de gehele breedte van het begin van iedere vleugel kwam een klasselokaal met een voorgevel, die geheel uit ramen bestond. Ook de rest van de lokalen kreeg grote ramen. Het balkon van de grote zaal bevond zich boven een deel van het gymlokaal. De resterende ruimte werd gebruikt als projectiekamer, opslagruimte en (onderdeel van het) tekenlokaal. In de hal kwamen ramen van dezelfde grootte als de vierkante raampjes die het gebouw aanvankelijk had. Het zadeldak bleef gehandhaafd; wel kwam er een groter aantal dakkapellen dan voorheen en werd er een sterrenwacht opgezet, die bereikbaar was via een loopbrug. Boven de uitbouw bij het gymnastieklokaal kwam een balkon.

Al met al was het een flinke verbouwing, die aanmerkelijk meer kostte dan gepland. In de bouwaanvraag werd opgegeven, dat de kosten f 250.000,- zouden zijn. Van dit bedrag kon uiteindelijk de aannemer A.G. Lisman en Zoon nog niet eens betaald worden. Daarnaast waren er nog kosten voor tegelwerk, waterleiding, elektriciteit, verwarming, sanitair en ga zo maar door. Op 1 mei 1950 kwam men uit op een bedrag van ruim f 434.000,-, inclusief de kosten van de fietsenstalling langs de Van Ooijensteeg. Een recapitulatie van de kosten d.d. 8 december 1950 leverde inmiddels een bedrag op van f 560.582,76. Met nog zo'n f 35.000,- aan inventariskosten kwam men uiteindelijk dus afgerond uit op f 595.000,-. De lening bij de Rijksverzekeringsbank ten bedrage van f 350.000,- was dus bij lange na niet voldoende, zodat verhoging noodzakelijk

was.

Nog voor het U-gebouw gereed kwam, was de bouwaanvraag voor het kleutergebouw al ingediend en goedgekeurd. Ook hier was de architect Arnold Staal, geadviseerd door Tine Lambert, de latere directrice. Op enige afstand van het U-gebouw kwam een vrijstaand gebouw bestaande uit één woonlaag met daarop een flauw hellend (schild)dak met wisselende nokhoogten. De vijf ruime lokalen werden gesitueerd aan de speelplaats; de gevel aan deze zijde verspringt trapsgewijs. De grote ramen en openslaande deuren kregen stalen kozijnen. Aan de achterzijde kwam een ritmieklokaal, dat werd geflankeerd door twee ingangen. Het zou een kleutergemeenschap worden voor kinderen van 3½ tot en met 8 jaar. Twee van de lokalen waren bestemd voor groepen van de lagere school, waarbij de mogelijkheid bestond kinderen met een beperkt gezichtsvermogen op te nemen. De bedoeling was, dat prinses Christina hier onderwijs zou krijgen. In de loop van 1951 werden echter de prinsessen van school gehaald (ook Margriet was in 1948 toetreden). Het kleutergebouw werd een juweeltje en is dan ook terecht op de Gemeentelijke Monumentenlijst geplaatst.

De officiële opening van de nieuwe gebouwen vond plaats op 6 januari 1951, precies 25 jaar nadat Kees Boeke met zijn school begonnen was. In de regionale pers werd uitgebreid melding gemaakt van het zilveren jubileum en de opening, waarbij tal van hoogwaardigheidsbekleders en journalisten aanwezig waren. De Biltse en Bilthovense Courant was zeer onder de indruk van de grote zaal. "Deze nieuwe zaal is niet alleen de grootste en modernste van de gehele gemeente De Bilt, maar mag tot de grootsten en modernsten op dit gebied in heel Nederland gerekend worden. In ieder geval kan zonder enige overdrijving worden aangenomen dat dit de best ingerichte en modernste schoolaula van Nederland is", meldt de BBC trots op 5 januari 1951. Vier dagen later schreef men: "Van de gelegenheid tot bezichtiging van de gebouwen werd een druk gebruik gemaakt. Een indruk in een woord: ideaal. De modernste gereedschappen en materialen staan de leerlingen ter beschikking in mooie, frisse schoollokalen. Deze Werkplaats is een modelschool geworden, die juist geen modelschool wil zijn, maar een werkplaats".

Verdere aanbouwen

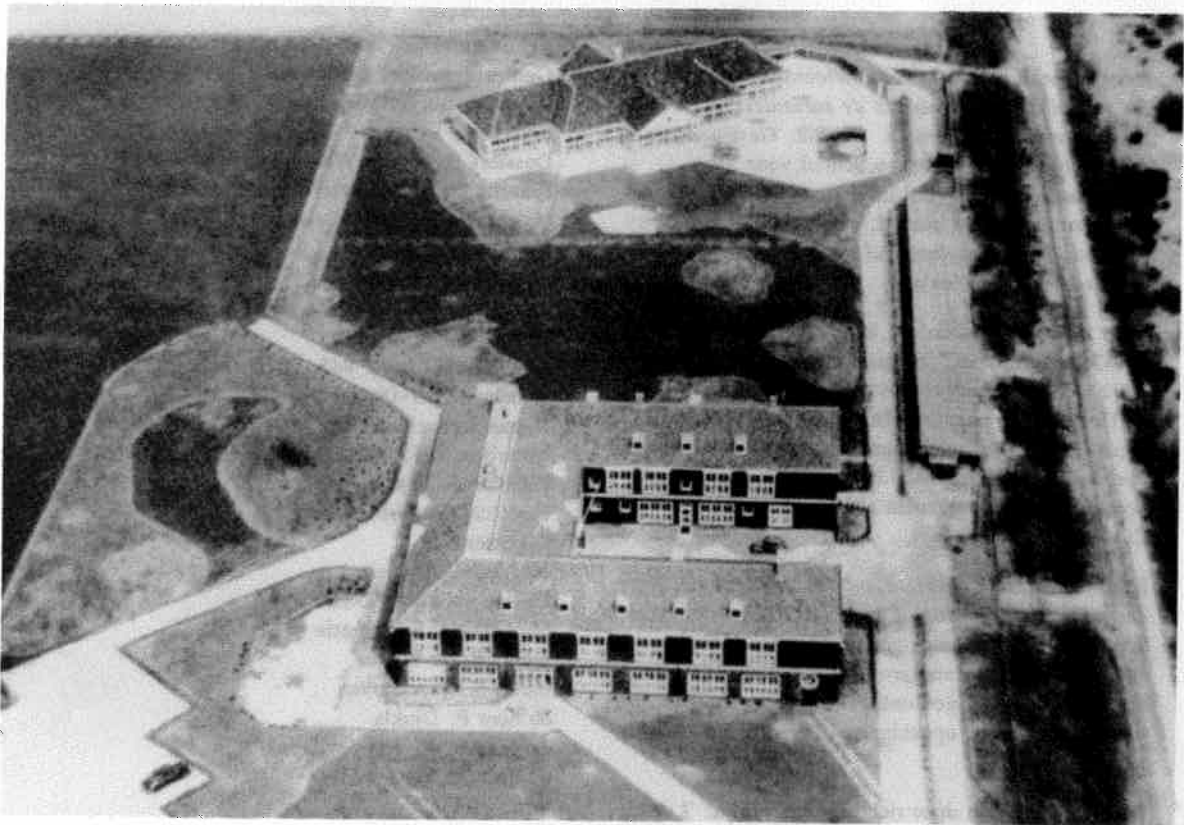
Het leerlingenaantal bleef stijgen. Bij de opening van het nieuwe gebouw waren er ca. 325 leerlingen; vooral na 1953 ging het hard. Tot een deel van de nieuwkomers behoorden sinds 1954 ook leerlingen van de Kleuterleidsteropleiding (de KLOS). In mei 1955 deed men een aanvraag voor de bouw van twee houten noodscholen met elk vier lokalen; een derde noodgebouw, bestaande uit zes lokalen voor het middelbaar onderwijs, volgde een jaar later, toen de school inmiddels 929 leerlingen telde. Deze zogenaamde tuingebouwen kwamen aan de overzijde van de Dwarsweg.

Nog voor eind 1955 was de vergunning binnen om aan de school een geheel nieuwe vleugel toe te voegen, bestemd voor lager onderwijs. Architect was ook nu weer Arnold Staal. De nieuwe L-vormige vleugel kreeg in het noordoosten een verbinding met het U-gebouw. De lokalen op de begane grond kregen een grillige glaswand waardoor het licht uit het zuidoosten naar binnen kwam. Tussen de gang en de lokalen kwamen wanden die gedeeltelijk weggeschoven konden worden, zodat de ruimte hier ook benut kon worden. De gang was verdeeld door klapdeuren. Een zevende lokaal kwam aan de andere kant van de ruime hal. Boven de hal kwam een ruimte die gebruikt kon worden als projectielokaal, speellokaal en dergelijke. Met ingang van het nieuwe cursusjaar 1957 konden zo'n 200 leerlingen in de zogenaamde Zaagtand hun intrek nemen.

Na een kleine daling gedurende de jaren 1960-1963 ging het daarna weer snel bergopwaarts met het aantal leerlingen. Steeds weer moest er een stuk van de sportvelden en tuinen opgeofferd worden. In 1962 volgde een bouwaanvraag voor een vierklassige school voor VGLO, het zogenaamde Paalgebouw, dat twee jaar later gereed zou komen; in 1963 een noodschool voor de KLOS op de plaats van de huidige kinderboerderij. Dit gebouw werd in 1964 uitgebreid met o.a. een handenarbeidlokaal en een gemeenschapslokaal. Intussen werd steeds duidelijker, dat het onpraktische U-gebouw met zijn kleine kamertjes niet langer voldeed. Uiteindelijk werd het afgekeurd voor onderwijsdoeleinden. De plannen om een geheel nieuw scholencomplex neer te zetten resulteerde op 8 oktober 1965 met het indienen

van een bouwplan naar een ontwerp van H. Postel. Deze had ook de uit 1958 daterende bungalow voor de conciërge ontworpen. De geplande kosten werden geraamd op f 4 miljoen, inclusief installaties. Een maand na de sobere viering van het veertigjarig bestaan van de Werkplaats werd de bouwvergunning verleend en in maart werd begonnen met de grondwerkzaamheden. De bouwperiode werd geschat op twee jaar. Links van het U-gebouw kwam een ruim 'ingangsblok', dat verbonden was met de oude school. Haaks op hetingangsblok kwam een dwarsvleugel met lokalen voor biologie en natuurkunde. Een langgerekt twee verdiepingen tellend gebouw, dat evenwijdig liep aan de Dwarsweg, was bestemd voor chemie, aardrijkskunde en wiskunde. Gangen leidden naar het 'talenblok', bestaande uit zeventien lokalen. Al met al kreeg de Werkplaats de beschikking over 36 nieuwe lokalen en twee grote moderne gymnastieklokalen. Naast het talenblok kwam in 1970 nog een nieuw blok met zes lokalen. De Baarnse architect A.A. Bos werd gevraagd een ontwerp te maken voor een nieuwe vleugel voor het LO. Verbonden met de Zaagtand kwam een gebouw 'in systeem van de Holland Building Compagny' (HBC). Op 16 september 1968 werd het gebouw voltooid verklaard. De feestelijke opening van het nieuwe scholencomplex voor MO en het HBC-gebouw vond echter pas plaats op 29 januari 1969. Als presentje van de gemeenteraad kreeg de school de mededeling, dat de Van Ooijensteeg zou worden omgedoopt in Kees Boekelaan. Kort daarop werden de noodgebouwen gesloopt. Aan de overzijde van de Dwarsweg kwam een rijwielstalling te staan en werd een grote parkeerplaats aangelegd. Na opheffing van de KLOS werd ook dit noodgebouw gesloopt.

Na nog twee veranderingen in 1974, te weten de bouw van een gymlokaal voor de basisschool en uitbreiding van het HBC-gebouw met een leslokaal en een studieruimte is het voorlopig gedaan met de uitbreidingen. Een brand op 9 september van datzelfde jaar verwoestte echter een aantal leslokalen van het nieuwe MO-complex, waardoor de uitgebrande verdieping volledig herbouwd moest worden. Een nieuwe kinderboerderij werd tenslotte in 1992 gerealiseerd.

Het U-gebouw en het kleutergebouw kort na de gereedkoming in 1951

De totstandkoming van de huidige Werkplaats is een proces dat jaren in beslag heeft genomen. Nieuwe veranderingen liggen mogelijk in het verschiet, aangezien met ingang van 1 januari 1997 de subsidieregeling verandert. Nu is het nog zo, dat scholen (rijks)subsidie ontvangen op grond van het aantal m² per schoolgebouw. In de nieuwe regeling wordt een bedrag aan rijkssubsidie gestort in het gemeentefonds en ontvangen scholen - van de gemeente - waarschijnlijk subsidie per leerling. Voor de Werkplaats met haar ruime opzet kan de nieuwe subsidieregeling dus zeer ongunstig uitpakken. Tevens kan de gemeente (delen van)

zijn afgekeurd (zoals het U-gebouw) of die deels leeg staan, een andere bestemming geven. Men kan lokalen toewijzen aan andere scholen of aan culturele stichtingen en dergelijke.

Hoe de nieuwe subsidieregeling zal uitpakken is dus onzeker. Wat mij betreft blijft het U-gebouw met zijn rijke historie verbonden aan de Werkplaats. Weliswaar is het een onpraktisch gebouw, dat nodig opknopwerkzaamheden behoeft, maar wat moet er bovendien gebeuren met de diverse onderdelen, die momenteel hier zijn ondergebracht, zoals de toneelzaal, de remedial teachers, de conciërges enzovoort. In de huidige school is daar in ieder geval geen plaats voor.

Noten:

- ¹ Deze typering kwam ik achtereenvolgens tegen in *De school als werkplaats in de samenleving*, p. 63; S. Broekhoven en S. Barends. *De Bilt. Geschiedenis en architectuur*, p. 99/'Lagere School voor 'de Werkplaats te Bilthoven' in: *Bouw* 1060, p. 574-577/gesprek met de heer H.W. von der Dunk; W. Rawson, *The Werkplaats Adventure*, p. 14; gesprek met de heer Piet Dinkla.
- ² Voor de geïnteresseerden: in 1797 kocht Frans van der Goes Sandwijkstra, inclusief Eyk- en Heilust; in 1801 werd het landgoed in gedeelten verkocht; Eyk- en Heilust ging naar mr. Jan Wolters van de Poll, eigenaar van Meijenhage en Jagtlust; in 1826 werd de boerderij gekocht door de bakker A.G. Bilders, die hem in 1843 doorverkocht aan mr. M.J. Eijck van Zuylichem.
- ³ Brugman, *Bezet en Verzet*, p. 186. Volgens de *Biltse en Bilthovense Courant* d.d. 22-6-1951 was het terrein vrijwel de gehele duur der bezetting bij de Duitse Wehrmacht in gebruik geweest. In oktober 1951 werd het merendeel van de bunkers t.b.v. een opknopbeurt van het Heidepark opgeblazen. Zie *BBC* d.d. 5-10-1951.
- ⁴ De bronnen die in deze richting wijzen zijn: 'Lagere School voor 'de Werkplaats te Bilthoven' in: *Bouw* 1960, p. 574-577; gesprek met de heer H.W. von der Dunk; W. Rawson, *The Werkplaats Adventure*, p. 14.
- ⁵ *Utrechts Nieuwsblad* 4-5-1967
- ⁶ A.E. Stalhausen, 'De Werkplaats van 1946 tot 1956' in *De school als werkplaats in de samenleving*, p. 49
- ⁷ De brief is geciteerd in *De school als werkplaats in de samenleving*, p. 53-55. Een deel van de bevolking vond het overigens maar niets dat de prinsessen op de Werkplaats zaten, omdat men vond dat de prinsessen meer gediend waren bij een degelijke christelijke opvoeding.
- ⁸ Door de burgemeester van De Bilt was de waarde getaxeerd op 10 à 15 cent per m²; door de rijkstaxateur op f 1,-.
- ⁹ Zie het artikel van Jan van der Heijden en Ellen Drees voor een verklaring van de kleurgroepen.

Bronnen:

Gemeentearchief Bilthoven:

Registers Burgerlijke stand
Kadastrale Leggers
Dossiers Bouw- en Woningtoezicht, Kees Boekelaan
Biltse en Bilthovensche Courant 1945-1951
Uittreksels gerechtsnotulen.

Rijksarchief Utrecht:

inventaris 130, nr. 62
inventaris 301, nrs. 5, 6, 32, 33, 34
inventaris R8, nr. 114
inventaris R32, nr. 945, 1018
inventaris R51-18, nr. 981-a.

Gemeentearchief Utrecht:

Notarisarchief U286a004, akte 62; U332a028, akte 29;
U329h003, akte nr. 363/162

Utrechts Nieuwsblad 1951.

Diversen:

Archief Werkplaats
Documenten Piet Dinkla
Mondelinge informatie door:
mevr. E. de Bouter
mevr. S. Broekhoven
de heer P. Dinkla
de heer H.W. von der Dunk
de heer B. Teunissen.

Literatuur:

Beatrice Boeke-Cadbury, *Het leven van Kees Boeke* (Purmerend, 1971)
S. Broekhoven en S. Barends. *De Bilt. Geschiedenis en architectuur* (Zeist, 1995)
J.C. Brugman, *Bezet en verzet. De Bilt en Bilthoven in oorlogstijd* (De Bilt, 1993)
P.H. Damsté, *Bevolking en bebouwing van De Bilt en Bilthoven in 1795* (2e dr., De Bilt, 1971)
E.H. Dikland en J.A. van der Hoeve, *Monumenteninventarisatie De Bilt* (De Bilt, 1983)
J. van der Heijden, Serie artikelen over Kees Boeke in *BBC* 19-11-1992 t/m 17-12-1992
W. Jungmann, 'Schieten ze al op?' in: *Brieven van de Werkplaats*, 4e jg, nr. 2, januari 1957
'Lagere School voor 'de Werkplaats te Bilthoven' in: *Bouw* 1960, p. 574-577
J.W.H. Meijer, *Kleine Historie van De Bilt en Bilthoven* (Bunnik, 1995)
W. Rawson, *The Werkplaats Adventure* (London, 1956)
De school als werkplaats in de samenleving (Groningen, 1977).